

Nadja Furlan

Spolni stereotipi in položaj žensk v katoliški Cerkvi

Povzetek: Prispevek obravnava vprašanje spolnih stereotipov in predsodkov v katoliški Cerkvi in zahodni družbi, ki je v današnjem svetu, ki »hodi po poti« enakovrednosti in enakopravnosti spolov, nadvse pomembno in aktualno. Spreminjajo se tradicionalno določene stereotipne podobe moškega in ženske, njihove vloge in delitev dela med njima dobiva novo vsebino. Smo v procesu vsesplošnih sprememb. Preobrazba medosebnih odnosov in dojetanja samega sebe in drugega je temeljna sprememba, ki močno zaznamuje in vpliva na vse ostale spremembe globalnega sveta. Predsodki in negativni spolni stereotipi so podtalen element, ki negativno in razdiralno deluje na medsebojne odnose. Močno zaznamujejo naše dojetanje samega sebe in drugega, pospešujejo in vzpodbujajo širjenje hierarhije med spoloma, spolno diskriminacijo in so znanilci in glasniki patriarhalne miselnosti in »vulgarne, nehumane družbe«. Zato je nadvse pomembno, da v prizadevanju za boljše medsebojne odnose na novo kritično premislimo in presodimo predsodke in spolne stereotipe, ki pospešujejo boj za premoč med spoloma ter si prizadevamo za njihovo postopno nadomestitev z etosom humanizacije in feminizacije sveta v luči Kristusove ljubezni do bližnjega.

Ključne besede: spolni stereotipi, predsodki, hierarhija med spoloma, enakovrednost, enakopravnost spolov, feministična teologija, »katoliški feminizem«.

Summary: **Gender Stereotypes and the Position of Women in the Catholic Church**

The issue of gender stereotypes and prejudices is important and topical in today's world walking along the path of equality and equivalence of sexes. Traditionally defined stereotyped notions of man and woman keep changing and gaining new contents. The process of change is universal. The transformation of interpersonal relations and of human perception of oneself and of the other is a fundamental change, which heavily marks and influences all other changes in the global world. Prejudices and negative gender stereotypes surreptitiously act on interpersonal relations in a negative and devastating way. They strongly determine one's perception of oneself and of the other, drive forward the hierarchy of the sexes and sex-based discrimination and are heralds of a patriarchal way of thinking and of a »vulgar, inhuman society«. When striving for better interpersonal relations it is of utmost importance to critically rethink prejudices and gender stereotypes, which stir up the battle of the sexes. One should try to gradually replace them by the ethos of humanisation and feminisation of the world in the light of Jesus Christ's brotherly/sisterly love.

Key words: gender stereotypes and prejudices, gender hierarchy, equivalence of sexes, equality of sexes, feminist theology, »Christian feminism«.

*Podvomiti je treba o vsem, kar so o ženskah napisali moški,
saj ti razsojajo v svoji lastni pravdi.
(Poulain de la Barre)*

Uvod

Duhovnik obišče uro verouka v šolskem razredu in vpraša: »Koliko zakramentov imamo?« Dekle odgovori: »Sedem za fante in šest za de-

kleta.« Duhovnik ostane brez besed. To anekdoto že leta pripovedujejo v ženskih skupinah. Zgodba razkriva globoko resnico o različnih položajih spolov znotraj katoliške Cerkve in verske vzgoje. Otrok, ki se seznanja z versko vzgojo, se skupaj z njo seznanja tudi s predsodki in spolno stereotipnimi podobami ženske in moškega, ki jih je Cerkev privzela v procesu institucionalizacije in postopne patriarhalizacije.¹ Krščanstvo, ki je v svojem nauku izrazito egalitarno, je namreč skozi zgodovino doživljalo različne »spremembe« in preobrazbe v zvezi z vplivom spolnih stereotipov, ki je rasel sorazmerno z vplivom patriarhalne oblasti. Številni predsodki, ki čeprav niso del »veselega oznanila«, so tekom stoletij obarvali in zaznamovali pogled na žensko in moškega. Vpliv izrazito patriarhalne družbe, v kateri se je krščanstvo inkulturiralo in razvijalo, je bil v različnih zgodovinskih trenutkih različno močan, to pa se je odražalo tudi v izboru svetopisemskih tekstov, ki so jim v določenem obdobju posvečali večji pomen oziroma večjo moč. Kajti v svetopisemskih tekstih je mogoče zaslediti dvoumnost oziroma dvojnost tradicij.

V besedilu Stare kot tudi Nove zaveze sta navzoča dva pogleda: patriarhalni in enakopravni. Družba in Cerkev sta v različnih zgodovinskih obdobjih izbirali tekste, ki so bolj ustrezali določenemu miselnemu kontekstu in družbeni ureditvi. Prav tako je Cerkev, ki jo vedno zaznamuje tudi družba, v kateri živi, saj je »živo in delujoče« občestvo vernih, v svojo teologijo sprejemala določene znanstvene domneve, ki so ustrezale njenim »pogledom«. Močna patriarhalna zaznamovanost Cerkve je v tem pogledu marsikdaj pospeševala in širila patriarhalne poglede in spolno tipizirane podobe ženske in moškega. V njeni patriarhalno-hierarhični ureditvi so še posebej feministke videli prevlado moških, ki jo je Cerkev z zgledom svoje ureditve skozi zgodovino po njihovem mnenju delno prenašala tudi na družbo. Če že ne prenašala pa vsaj spodbujala. Feministična teologija vidi v izključenosti žensk iz službenega duhovništva eno najbolj vidnih znamenj neenakosti spolov in diskriminacije. Še več, v tem

¹ Predsodke je prvi poimenoval Lippmann, ki je prvi omenil tudi stereotip kot »sliko v glavi«, ki si jo posameznik riše o sebi in drugih. Za stereotip je značilno, da temelji na nepreverjenih dejstvih in sporočilih o nekem dogodku, osebah, predmetih itd. »V bogati, kompleksni konfuziji zunanjega sveta jemljemo samo tisto, kar je za nas naša kultura že definirala, in težimo k temu, da vse gledamo, vidimo v stereotipnih formah naše kulture.« (Glej: W. Lippmann, v: M. Nastran – Ule, *Temelji socialne psihologije*, Znanstveno in publicistično središče, Ljubljana 1999, 15.) Predsodki so bili za Lippmanna emocionalno nabiti negativni stereotipi. Za predsodke kot tudi za stereotipe torej velja, da niso le negativni, ampak so lahko tudi pozitivni. Tako je značilno, da negativne predsodke »superiorne skupine« pripisuje drugim skupinam, medtem ko so pozitivni predsodki pripisani le pripadnikom »superiorne skupine«. Zaradi interesov »superiorne skupine« se predsodke spreminja v objekt odkrite ideologije. Predsodki, ki tej skupini koristijo, se sprejemajo kot resnica.

dejanju vidi izraz moškega šovinizma, katoliško Cerkev pa kot zadnjo trdnjavo patriarhalne miselnosti, maskulinizma in seksizma.²

Če se vrnem na razne vplive, ki so jih otroci deležni med versko izobrazbo deležni, naj omenim še uporabo izrazito patriarhalnega jezika v teološki govorici. Ta je v patriarhalni kulturi, kjer se od moških pričakuje, da so oni moč, avtoriteta in oblast, povsem razumljiva. Zato je razumljivo, da se uporablja za Boga pretežno moška govorica in moški atributi. Tako je otrok pri verski izobrazbi soočen z »moškostjo« Boga, medtem ko je ženski element večkrat zanemarjen.³ Izraz »Bog – Oče« je prav tako zaznamovan s patriarhalnim okvirom človeških in medčloveških odnosov. Zgodovinsko dejstvo, da je bil Jezus moški, gre z roko v roki s trditvijo o božji moškosti. Takšno dojemanje oz. razumevanje Boga se vtisne v otrokov spomin. Spomnim se fanta, ki je obiskoval peti razred verouka in je na moje šaljivo vprašanje: »Ali je Bog moški ali ženska?« nadvse resno in zgroženo odvrnil: »Bog je moški. Saj je Tarzan tudi moški!« V zvezi z zakoreninjenostjo predsodkov in vplivom spolnih stereotipov je zanimiv tudi primer, ki ga opisuje Jana Kerčmar, duhovnica evangeličanske Cerkve v Sloveniji: »Na začetku delovanja, ko sem imela prvi pogreb – takrat sem bila mlada in sem nosila dolge lase – je bil poleg deček, katoličan iz bližnje vasi. Po končanem obredu pri hiši, tako so mi vsaj povedali pevci žalostink, je, ker ni mogel dojeti, da je lahko duhovnik tudi ženska, dejal: 'To je Marija in luterani so nam jo ukradli.'«⁴

Vse to vzbuja vtis, da v religiji večinoma prevladujejo in dominirajo moški. Tako je proces verske vzgoje pri otrocih otežen z versko tradicijo, v kateri fantje in dekleta razvijajo različno predstavo o sebi in svojem odnosu do Boga in do drugega, glede na način, kako je verska tradicija otroku predstavljena. Zaradi številnih stereotipnih zaznamovanosti vloge ženske in moškega znotraj katoliške Cerkve in vpliva, ki ga je prinesla feministična miselnost, ki je močno vplivala tako na svetno teorijo kot tudi na teologijo, so otroci zmedeni in v verski tradiciji večkrat prepoznavajo elemente krivičnosti, seksizma in spolne diskriminacije. To pa ne ustreza etosu časa, v katerem so rojeni. Otroci so namreč povečini osvobojeni »vidne« preteklosti izkušnje zatiranosti in zapostavljenosti žensk, prav tako pa tudi pretirane feministične težnje po koreniti spre-

² Prim. M. E. Hunt, »*Wir Frauen sind Kirche*«, v: *Concillium* 35 (1999) 3, 366-367.

³ Joseph Ratzinger pravi da »je zelo pomembno vztrajati pri tem, da je bilo za biblično vero vedno jasno, da Bog ni niti moški niti ženska, temveč zgolj Bog, in da se v njem izražata tako moški kakor ženska. Oba izvirata iz njega, po njunih možnostih sta v njem oba vsebovana« (J. Ratzinger, *Bog in svet. Vera in življenje v našem času*, Družina, Ljubljana 2003, 74.)

⁴ J. Kerčmar, v: *Fizično smo slabotnejše, vendar vztrajnejše*, v: *Delova priloga Ona* (13. 5. 2003), 27.

membri enakopravnosti spolov, ki se v skrajnosti odraža kot boj za oblast oziroma za premoč. Po čutenju mladih ljudi Cerkev pogosto ni v skladu z življenjskimi izkušnjami mladih ljudi, še posebej, ko gre za teme v zvezi s spolno enakopravnostjo in enakovrednostjo, ki se zdi mladim nekaj povsem razumljivega.⁵

Prepoznavanje škodljivosti spolnih stereotipno označenih strogih polarnosti je v prizadevanju za boljše medsebojne odnose in za ponovno »obuditev« Kristusovega revolucionarnega prispevka, ki je v smislu enakovrednosti in enakopravnosti spolov edinstveno in univerzalno zaznamovalo človeštvo, imperativ krščanske zapovedi ljubezni. Negativne spolne stereotipne označbe ženske, kot »pomanjkljivega moškega«, »hudičeve zapeljivke«, nečiste prešušnice in grešnice, manjvredne dekline, »maternice za rojevanje« so skozi zgodovino oteževale položaj žensk. Prav tako pa so številne predstave o moški gospokosti in gospodovalni vzvišenosti nemalokrat obremenjevale tudi moške. Številni spolni stereotipi in predsodki so poleg družbene sfere močno zaznamovali tudi katoliško Cerkev in krščanstvo. Glede na tesen medsebojni vpliv kulture in religije oziroma družbe in katoliške Cerkve je razumljivo, da so se spolni stereotipi in predsodki, ki so veljali v družbi, preselili tudi v življenje katoliške Cerkve in obratno.

Mnenja o izvoru spolnih stereotipov in predsodkov so deljena. Nekateri zagovarjajo tezo, da religije generirajo v določeni kulturi patriarhalno miselnost in s tem tudi številne spolne stereotipe in vloge spolov. Spet drugi pa domnevajo, da je družba tista, ki dopušča »osnovni in glavni poligon za razvoj predsodkov in spolnih stereotipov«.⁶

1. Stereotipen religijsko določen vzorec ženskosti in moškosti

Morda se marsikatera ženska, ki zapušča Cerkev, ker v njej ne najde razumevanja ali ker se čuti znotraj nje nekoristna in zapostavljena, v svoji razočaranosti spominja žaljivih spolnih stereotipnih podob in označb, ki jih je bila, morda vsaj posredno, deležna. Občutki manjvrednosti, podrejenosti, predvsem pa zapostavljenosti zaznamujejo nezadovoljstvo žensk znotraj krščanstva. To pa postaja čedalje večji problem za Cerkev pa tudi za cerkvene oblike socializacije.⁷ Številne ženske so

⁵ Prim. S. A. Ross, *Geschlecht, Kultur und christliche Glaubenserziehung*, v: *Concillium* 38 (2002) 4, 385-386.

⁶ Vprašanje o »izvoru« spolnih stereotipnih predstav, podob in predsodkov v zvezi s spoloma je zelo tesno povezano z vprašanjem patriarhalne miselnosti in oblasti, zato ju je treba obravnavati vzajemno.

⁷ Prim. H. Häring, *Vollmacht der Frauen – Zukunft der Kirche*, v: *Concillium* 35 (1999) 3, 382.

vse bolj prepričane, da v Cerkvi in krščanstvu zanje ni več življenjskega prostora. To ugotavlja tudi K. Heinz Schmitt, ki navaja izjavo Elizabeth Moltmann – Wendel: »V teologiji in Cerkvi gospoduje Biblija, ki so jo napisali in jo razlagajo moški, moški Bog, moški Jezus, prevladuje moški način razmišljanja, zato se mnoge ženske čedalje težje sprijaznijo in istijo s tem.«⁸ Ta izjava po njegovem mnenju opisuje nelagodje, nezadovoljstvo in odtujenost številnih žensk v Cerkvi in z njo. »Kajti«, kot pravi Schmitt, »iz te jedrnate kritike jasno izhaja, da ženske v Cerkvi niso navzoče kot samostojni subjekti, da dobivajo svojo versko identiteto iz »druge roke«, od neke teologije in njene cerkveno – pastoralne prikrojenosti ter v njenih jezikovnih in simbolnih formulacijah, ki so jo enostransko oblikovali in jo še oblikujejo moški celibaterji.«⁹

Prepričanje, da je svet, v katerem bivamo, ustvarjen predvsem z moškim načelom, je danes preživeli mit, ki na vse pretege poskuša preživeti. Kljub temu da tudi Cerkev vse bolj stremi h klicu po enakovrednosti in enakopravnosti spolov, je v njenih »človeških vrstah« še vedno zaznati navzočnost številnih predsodkov in spolnih stereotipov, ki poskušajo preživeti. Predsodke o ženskah so že od sive davnine imeli za resnico oboji, moški in ženske, običaji, družba in religija pa so jih pomagali ohranjati pri življenju. Zato ni čudno, da marsikdo, ki se tega niti ne zaveda, »učinkovito« širi spolno tipizirane oblike predsodkov. Enako kot za navado rečemo, da je »železna srajca«, so tudi spolni stereotipi »železna srajca«, ki jo je potem, ko si jo enkrat oblečemo, zelo težko sleči. Naj v tem smislu nadaljujem Schmittovo misel, da ženske zapuščajo Cerkev, ker imajo dovolj nenehnih spolnih stereotipnih predstav in »obsodb«, s katerimi so v Cerkvi velikokrat soočene in katere jih zapirajo v področje pasivnosti in poslušnosti »pokornih ovčic« ali »poslušnih dekel«. Skozi zgodovino so se namreč negativne podobe ženske nalagale ena na drugo in ustvarile podobo, ki današnji ženski ne ustreza več. Ali morda bolje rečeno: enostranske razlage svetopisemskih tekstov in poudarjanje napačnih elementov določenih krščanskih resnic so skozi zgodovino omogočile, da so se oblikovale negativne spolno stereotipizirane podobe o vlogi spolov, še posebno žensk.

Tako je na primer poudarjanje svetopisemskega teksta: »Gospod Bog je tedaj iz rebra, ki ga je vzel človeku, naredil ženo in jo pripeljal k človeku« (1 Mz 2,22) pripeljalo do skrajno patriarhalnih vzorcev vloge ženske. Ženska je bila na ta račun zaznamovana kot drugorazredno bitje, ki je narejeno iz moškega in zato v popolnosti njemu pokorno in podrejeno. Ta predsodek se je še bolj utrdil z Aristotelovo mislijo, da je

⁸ E. Moltmann – Wendel, v: K. H. Schmitt, *Zakaj ženske nočejo več spadati zraven*, v: D. K. Ocvirk (ur.), *Ljubim te in trpim*, Mohorjeva družba, Celje 2000, 141.

⁹ K. H. Schmitt, *n. d.*, 141.

»ženska ženska zaradi umanjkanja določenih lastnosti« oziroma, »značaj žensk moramo pojmovati kot značaj, ki trpi za neko naravno hibo«. ¹⁰ Tomaž Akvinski pa v navezavi nanj razglaša, da je ženska »hommo manque – pomanjkljivi moški«. Negativno zaznamovanje položaja ženske še bolj okrepi podoba ženske kot »zapeljivke«, ki je v zgodovini krščanstva odločilno vplivala na podobo in zatiranje žensk. Predvsem v asketskem življenju redovnikov je bilo razširjeno zaničevanje žensk. Vse, kar je mesenega, je bilo namreč zapisano kraljestvu teme. Sv. Avguštín tako povezuje izvirni greh s spolnim nagonom in skupaj s sv. Ambrožem postavi nasproti Evi, ki prinaša zlo, Marijo kot prinašalko življenja in odrešenja. Čeprav sv. Avguštín spoštuje Marijo kot Božjo mater, svojo mater Moniko ter Marijo Magdaleno, ki je apostolom oznanila vstajenje, so vse druge ženske zanj znak slabotnosti in nagnjenosti h grehu. ¹¹ Poudarjanje nedosegljivega ideala Device Marije je poudarjalo Evino nečistost in grešnost »povprečnih« žensk. Bolj ko je rasla patriarhalnost družbe in Cerkve, bolj se je poudarjala »šibka narava« žensk. Stavki, izvzeti iz celotnega konteksta, kot npr. »Krotka naj bo!«, »Ženska naj bo pokorna svojemu možu!« so krepili moško nadoblast in žensko podrejenost.

Pretirano poudarjanje zgolj ženske družinske vloge oziroma ženske kot matere je utemeljevalo in opravičevalo »mit o delitvi dela« in žensko držala v privatni, domači sferi. Zaradi poudarjanja pomembnosti ženske zmožnosti rojevanja so mnoge feministke Cerkvi očitale, da »zpira in reducira žensko zgolj na reproduktivno vlogo«. ¹²

Skozi zgodovino si je tako vsako obdobje posebej od »krščanstva sposedilo« tisto, kar je določenemu obdobju najbolj ustrezalo. Žensko je zaznamovala negativna moč predsodkov in drugorazrednost, ki se je odražala kot nepomembnost in odsotnost ženskega elementa tako v Bibliji kot v življenju Cerkve. Po drugi strani pa je v podobi Marije pred žensko postavila ideal, ki je ženske spominjal in opozarjal na njihovo moč in plemenitost ženske narave, ki je zaznamovana z »mesenostjo in šibkostjo«.

Feministična teologija, natančneje feministična hermenevtika, postavlja pod vprašaj nekatere razlage tekstov iz Geneze in drugih svetopisemskih odlomkov, ki se nanašajo na ženske. S tem ko so se ženske pričele strokovno ukvarjati z ženskimi liki v Svetem pismu in so v središče svetopisemskih zgodb postavile žensko izkušnjo, so se predsodki in

¹⁰ Simone de Beauvoir navaja Aristotela. *Drugi spol*, Delta, Ljubljana 1999, 13.

¹¹ Prim. I. Riedel – Spangenberg, *Christentum*, v: A. Lissner, R. Süsmuth, K. Walter, *Frauenlexikon*, Herder, Freiburg 1988, 145.

¹² Prim. M. Jogan, *Družbena konstrukcija hierarhije med spoloma*, FDV, Ljubljana 1990, 82-83.

spolne stereotipne podobe začele počasi razkrajati. Vse več žensk si tako prizadeva obuditi in obnoviti podobo in pomembnost ženskega deleža v krščanski zgodovini. Saj se zavedajo, da lahko krščanstvo s svojim zgledom spoštovanja enakopravnosti in enakovrednosti spolov veliko pripomore k izoblikovanju kvalitetnejšega in lepšega sobivanja v današnjem svetu. Številne ženske znotraj krščanstva se prebujajo, doživljajo preobrazbo in iščejo svojo novo podobo, ki bi jih rešila vseh patriarhalnih oblik ujetosti v predsodke in spolne stereotipne podobe, ki so dolgo časa ogrožale in zatirale ženske in njihove potenciale. S tem ko se slikajo drugačne podobe ženskosti in se razkrajajo predsodki ter padajo stereotipne podobe, se ženske osvobajajo in postajajo svobodni subjekti, ponosne na svojo spolno identiteto. Lahko rečemo, da se družbeni spol umika »teološkemu«, ki je odraz bogopodobnosti moških in žensk in v svoji transcendentnosti presega zgolj biološko in družbeno pogojenost spolov.

Medtem ko se ženske počasi osvobajajo spolnih stereotipov in predsodkov, katerih ujetnice so bile, se moški znotraj Cerkve soočajo s posledicami teh sprememb. Ob tem, ko počasi padajo trdnjave predsodkov in se vzpostavlja nova podoba ženskosti, se vzpostavlja tudi nova podoba moškosti. Posledica osvobajanja žensk je namreč osvobajanje moških izpod patriarhalnih stereotipnih podob in predsodkov. Religiozna patriarhalno obarvana podoba moškega kot vzvišenega gospodarja počasi zgublja svojo moč in veljavo, saj se v luči krščanskega etosa enakovrednosti in enakopravnosti spolov zdi kot »na pol porušen zid«, ki ne spada v novo nastalo zgradbo. Ženske in moški so tako zopet soočeni z imperativom služenja, a tokrat v smislu enakovrednosti in enakopravnosti. Morda nekatere omenjene spremembe plašijo, saj prinaša preobrazba pogleda na drugi spol v luči enakopravnosti in enakovrednosti zahtevo po koreniti spremembi. Tako se ženske kot moški soočajo v prvi vrsti s preobrazbo njih samih. To pa je za večino ljudi, ne glede na spol, težko, zato se raje vrnejo k starim, »na videz bolj varnim« in preizkušenim vzorcem, ki jih potem za večjo varnost še stopnjujejo do skrajnosti fundamentalizmov.

Spreminjanje starih tradicionalnih stereotipnih podob vlog spolov, je tako nov izziv, pred katerim danes stoji celotna globalna družba in s tem tudi Cerkev. Krščanski klic po enakovrednosti a različnosti »božjih otrok« nas poziva k prepoznavanju in opuščanju tistih predsodkov, ki škodljivo vplivajo na medsebojne odnose in poglede na drugega. Tako v procesu spreminjanja tradicionalno spolno stereotipnih podob Janez Pavel II. v zvezi s potjo, ki jo je na poti do svoje osvoboditve prehodila žena, pravi: »Žal smo dediči preteklosti in okoliščin, ki so v vseh časih in na različne načine oteževale življenjsko pot žene. Njeno dostojanstvo je bilo nepriznано, prednosti popačene, pogosto je bila izrinjena na rob živ-

ljenja in celo ponižana v deklo. To ji ni dovoljevalo, da bi bila v globini to, kar je, vse človeštvo pa je bilo oropano za pristno duhovno bogastvo. Upoštevaajoč moč kulturnih usedlin, ki so stoletja oblikovala mišljenje in navade, gotovo ne bi bilo lahko s prstom pokazati na konkretno odgovornost. Iskreno obžalujem, da imajo glede tega, zlasti v določenih zgodovinskih okoliščinah, objektivno odgovornost tudi otroci Cerkve.¹³ Ob tem pa papež še poziva vso Cerkev, naj prevzame to obžalovanje in »v prizadevanju za prenovo zvestobe evangeljskemu navdihu, ki ga ima v zvezi z osvoboditvijo žene od vsakršne oblike nasilja in gospodovanja vedno aktualno sporočilo, izvirajoče iz Kristusovega ravnanja. Kristus je premagal pravila kulture tiste dobe in se je obnašal do žensk odprto, spoštljivo, tenkočutno. Tako je v ženi spoštoval dostojanstvo, ki ga le-ta ima od začetka v božjem načrtu in božji ljubezni. Ko ob koncu drugega tisočletja zremo v Kristusa, se samoumevno sprašujemo: kako smo njegovo sporočilo razumeli in spolnili?«¹⁴

2. »Katoliški feminizem« in preobrazba spolnih stereotipnih podob

Danes, ko se globalna kultura sooča s korenitimi spremembami v zvezi s pojmovanjem spola kot biološke, družbene in psihološke kategorije in preobrazbo podob in vlog spolov, ki poteka v etosu enakopravnosti in enakovrednosti obeh spolov v luči bogopodobnosti in osnovnega človekovega dostojanstva, je feminizacija kulture postala vsekulturološki pojav. Tradicionalni pogledi na žensko kot podrejeno moškemu, ki so veljali za glavni evropski stereotip oziroma predsodek, ki je žensko oviral tako v privatnem kot tudi v javnem življenju, se v luči feminizacije sveta umikajo novim podobam ženske in njene identitete. Vizija in podoba ženske, ki je bila interpretirana in razumljena skozi oči »mačizma«, šovinizma in sekszima, postaja počasi vsaj teoretično znamenje preteklosti in njenih zmot. S tem pa ženskost in moškost dobivata veliko bolj celostno podobo, ki se osvobaja delne, strogo polarne tradicionalne stereotipne opredeljenosti. Živimo v času, ki je zaznamovan z visokim vrednotenjem telesa, telesnosti in hkrati človečnosti ter bogopodobnosti obeh spolov. Danes smo v obdobju »podob«, imaginacije. Telesnost, ki odraža konkretnost, je postala središčni element družbe, s tem pa je dobila nov pomen tudi spolnost oziroma konkretna, telesna izraznost moškega in ženske.

Telo je zato temeljnega pomena pri določanju in oblikovanju posameznikove identitete. Ženska in moški sta tako na pomembni prelom-

¹³ Janez Pavel II., pismo ženskam vsega sveta *A ciascuna di voi* (29. 6. 1995), slov. prevod: *Mednarodno leto žensk*, Družina, Ljubljana 1996, 16.

¹⁴ Janez Pavel II., *Mednarodno leto žensk*, 16-17.

nici fleksibilnosti in določenosti njunih vlog in podob. Pri tem pa sta v procesu globalizacije vse bolj soočena s številnimi medijskimi in družbenimi vplivi, ki včasih nasilno vsiljujejo različne podobe telesnosti, prav tako pa tudi »nove definicije« moškosti in ženskosti. Človek je zaradi množice vplivov, ki mu vsiljujejo različne podobe in predstave, zmeden oziroma zaslepljen z iskanjem »idealne predstavnosti, telesnosti in podobe«. ¹⁵ Prav tako pa je zaslepljen tudi s številnimi spolnimi stereotipnimi podobami, ki otežkočajo človekovo prosto izraznost. Teža stereotipov in predsodkov tako predstavlja breme za sodobnega človeka, ki išče in na novo oblikuje tako svojo podobo kot tudi odnos do drugega. Kljub temu da se je v zvezi s predsodki, ki so v preteklosti še mnogo bolj določali in omejevali ženske in moške v njihovem delovanju, marsikaj spremenilo, je še danes, čeprav so ženske deležne enake izobrazbe kot moški in vsaj teoretično enakih možnosti za zaposlitev in delovanje v javni sferi življenja, zaslediti njihov podtalni vpliv na medosebne odnose in podobe moškosti in ženskosti.

Cerkev in družba sta kljub teoretičnemu sprejetju enakopravnosti in enakovrednosti žensk in moških vedno bolj soočena s škodljivostjo in vplivnostjo tradicionalnih stereotipnih podob in predsodkov. ¹⁶ Spremembe podobe ženske v sekularnem svetu posledično vplivajo tudi na spremembo religiozne podobe ženske, ki se toliko bolj spreminja, kolikor bolj postajajo ženske aktivne. S tem, ko si mnoge ženske prizadevajo za aktivno vključenost v dialogu in življenju Cerkve, se počasi razkrivajo predsodki iz preteklosti. Ti so močno zaznamovali pojmovanje enakovrednosti in različnosti spolov.

Različnost spolov je bila v preteklosti element izrabljanja za dokazovanje in opravičevanje moške superiornosti nad ženskami. Na račun različnosti spolov so nastali številni spolni stereotipi in predsodki, ki so različnost prikazovali v obliki hierarhične razdelitve oz. razporeditve moči. Predsodki so tako poudarjali različnost in v njej videli in propagirali neenakovrednost spolov. To pa je v nasprotju s temeljnim krščanskim naukom oziroma z Jezusovim zgledom, ki poudarja pomen enakovrednosti obeh spolov, ki sta si v svoji bogopodobnosti enaka in enakovredna, in hkrati različna. Predsodki so botrovali moški premoči in vzvišenosti na račun žensk. Danes sta Cerkev in družba zopet soočena s temeljnim evangeljskim sporočilom ohranjanja življenja po ljubezni in z

¹⁵ Prim. L. Borriello, E. Caruana in M. Tiraboschi, *La donna: Memoria e Attualità. Una lettura secondo, l'antropologia, la teologia e la bioetica*, Libreria editrice Vaticana, Città del Vaticano 1999, VI, 63-65.

¹⁶ Prim. L. Borriello, E. Caruana in M. Tiraboschi, *La donna: Memoria e Attualità, Donna ed esperienza di Dio nei solchi della storia*, Libreria editrice Vaticana, Città del Vaticano 2000, II, 105.

izrazito egalitarnim pogledom na vlogo obeh spolov ter z močnim imperativom enakopravnosti spolov v luči človeškega dostojanstva, ki je izraženo v Splošni deklaraciji človekovih pravic in svoboščin (1948) na drugi strani.

Številna znanstvena odkritja in domneve poudarjajo zmotnost oziroma neupravičenost mnogih spolnih stereotipov in predsodkov v zvezi s spoloma. Z razvojem vprašanja kategorije spola kot biološkega, psihološkega in družbenega fenomena je marsikateri stereotip in predsodek obsojen na propad. Po drugi strani pa zgolj razumsko in empirično dokazovanje in opredeljevanje spola ne podaja celostnega odgovora na vprašanje spola. Različne skrajnosti, ki poudarjajo zgolj biološko pogojenost in določenost spola na eni strani in teorije, ki v fenomenu spola vidijo zgolj družbeno kategorijo, ki je popolnoma podvržena in odvisna od družbenih vplivov, na drugi strani zgolj enostransko opredeljujejo pomen spola. Po mnenju Janne Haaland Matlary je krščanska antropologija spolov pravi odgovor, ki ponuja veliko bolj celostno podobo spola. »Krščanska antropologija spolov,« kot pravi avtorica, »je veliko bolj temeljita in globoka, saj presega tako biološki redukcionizem kot tudi družbeni konstruktivizem. Podaja nam temeljni odgovor in nas vodi mimo biološkega redukcionizma in družbenega konstruktivizma.«¹⁷ Krščanska antropologija spolov poudarja enakovrednost in enakost moškega in ženske v luči človekovega dostojanstva in osebe, hkrati pa opozarja na različnost spolov, ki presega zgolj ozek biološki vidik.

Pogled in pomen krščanske antropologije spolov je izpostavljen tudi v dokumentu O sodelovanju moških in žensk v Cerкви in svetu, ki pravi: »Enako dostojanstvo moškega in ženske se uresničuje kot telesna, psihološka in ontološka komplementarnost in ustvarja odnos, ki meri na harmonično »edinost dveh«. Iz tega razmerja so samo greh in v kulturi zapisane »grešne strukture« naredile potencialno konfliktno situacijo. Biblična antropologija priporoča, da probleme v zvezi z različnostjo spolov rešujemo na javni in privatni ravni tako, da izhajamo iz medsebojnega odnosa, ne pa iz konkurence in maščevanja.«¹⁸ V tem pogledu krščanska antropologija spolov presega in združuje obe prej omenjeni skrajnosti. Po mnenju Janne Haaland Matlary so analize in pogledi, ki so predstavljeni in zastopani v tem dokumentu v zvezi z biološkim determinizmom, ki je bil v preteklosti vse preveč opevan in povzdignjen, v precejšnji meri »nekaj novega in obetavnega«. Dokument po njenem mnenju v določeni meri presega biološko zaznamovane in predsodke, ki

¹⁷ J. Haaland Matlary, *Men and women in family, society and politics, Commentary: 'Catholic feminism' vs 'equality feminism'*, v: *L'Osservatore romano* (12. 1. 2005), 6.

¹⁸ Kongregacija za verski nauk, *Pismo o sodelovanju moških in žensk v Cerкви in svetu*, Družina, Ljubljana 2004, 18.

ženske in njihovo vlogo v družbi označujejo zgolj z vlogo reprodukcije. Prav tako presega tudi družbeno opredeljenost spolnih vlog, ki je v današnjem času zašla v skrajnost, ki poudarja popolno enakost spolov. Krščanska antropologija poudarja komplementarnost in dopolnitveni značaj spolov, ne samo v biološkem pogledu, ampak v veliko globljem, življenjskem pomenu. Komplementarnost spolov dobi svoj temeljni pomen v podobi Jezusovega brezpogojnega služenja in podarjanja za druge.

Janne Haaland Matlary v neupoštevanju elementa različnosti spolov v luči njune komplementarnosti vidi glavno pomanjkljivost biološkega determinizma in družbenega konstruktivizma. Namesto tega vzora, ki nesebično služenje drugemu postavlja za imperativ medsebojnega spoštovanja in predstavlja osnovo komplementarnosti spolov, je v preteklosti večkrat zmagala težnja po moči in nadvladi. To je pospeševalo in širilo predsodke in spolne stereotipe, ki so služili kot orodje za uveljavitev in ohranitev odnosov moči. Janne Haaland Matlary v katoliškem feminizmu¹⁹ vidi pozitivno možnost za ponovno vzpostavitev medosebnih odnosov v luči komplementarnosti in enakopravnosti spolov. Katoliški feminizem naj bi spodbujal žensko pri njenem udejstvovanju v javnem življenju, hkrati pa ji pomagal iskati rešitve, kako premostiti prepad med službenim delom in domom oziroma domačimi obveznostmi.

To predstavlja v današnjem svetu pereč problem. Številne ženske so namreč soočene z vprašanjem, kako združiti družinsko življenje s poklicno kariero. Ženske so tako nemalokrat prisiljene izbirati med kariero in družinskim življenjem. S tem ko se stereotipne podobe spolov umikajo novim podobam, novo nastale situacije ponujajo nove možnosti. Vse več moških se aktivno vključuje v družinsko življenje in porazdelitve vlog znotraj družine se spreminjajo. Katoliški feminizem tako vidi rešitev v tem, da na novo ovrednoti in izpostavi pomembnost družine. V svetu, ki išče nove, bolj učinkovite načine bivanja, družina ne sme izgubiti svojega pomena in prvenstva. Katoliški feminizem prav tako opozarja na to, da so morale ženske zato, da bi uspele v poklicnem in javnem življenju, marsikdaj »privzeti« moški način delovanja. S tem ko si katoliški feminizem prizadeva za ponovno ovrednotenje »ženske genialnosti«, išče možnosti, da bi bile ženske sprejete in uspešne s svojo »ženskostjo«, ne pa, da bi se za uveljavitev morale »pomožati«. S tem ko ženski priznava, da je njena ženskost vse prej kot »le materinskost«, jo osvobaja spon

¹⁹ Termin »katoliški feminizem« je avtorica uporabila zato, da bi z njim označila oziroma ponazorila temeljno razliko med feminizmom, ki izhaja iz različnosti spolov v luči njune komplementarnosti in enakovrednosti, tega je označila s pojmom »katoliški feminizem«, in sekularnim, posvetnim feminizmom, ki poudarja popolno enakost spolov in s tem spodbija različnost spolov.

preteklih predsodkov in stereotipov. Pri tem pa za razliko od posvetnega feminizma 70-ih let, ki je nasprotoval konceptu družine in podrejenosti ženske kot matere in gospodinje, katoliški feminizem sicer poudarja pomembnost osvoboditve ženske od predsodkov, ki so žensko zapirali na »polje gospodinje«, vendar pa s tem, ko na novo ovrednoti pomembnost družine in zdravih družinskih odnosov, družini »vrne veljavo«.

Za posvetni feminizem, ki poudarja enakost spolov, družina in otroci pomenijo za žensko oviro na njeni poti do samouresničitve. Takšen feminizem »gleda skozi lečo moči«, moški pa je še vedno postavljen kot norma, ki naj bi jo ženska poskušala doseči, s tem ko privzema moške načine delovanja. Postavljen je torej vzorčni model moškega, po katerem naj bi se oblikovala ženska. Takšen feminizem vsebuje predpostavko, da se mora ženska za to, da bi postala uspešna in prodorna, pomožati. Logika tovrstnega feminizma je torej logika moči oz. prevlade.

Katoliški feminizem pa za razliko od opisanega feminizma v ospredje postavlja drugačne principe. Prvi in glavni princip je služenje drugemu. Ta princip je osnova za vse delovanje in prizadevanje. V luči služenja drugemu vse dobi drugačen pomen, hierarhičnost pa se spremeni v sodelovanje. »Biti za drugega«, ki je po besedah dokumenta O sodelovanju moških in žensk v Cerkvi in svetu, »osnovna vrednota, ki je povezana s konkretnim življenjem ženske«,²⁰ predstavlja prednost pred služenjem zgolj svojim egoističnim namenom. Drugi princip izhaja iz predpostavke, da sta moški in ženska enaka v dostojanstvu človeške osebe in s tem enakovredna in enakopravna. Pri tem je pomembna njuna različnost, ki presega biološko determiniranost.

V tej luči je na novo ovrednotena vloga družine in pomen obeh spolov v sodelovanju in medsebojnem sodelovanju. Družina, ki je temeljna enota družbe, dobi prednostni pomen pred družbo in politiko. Temeljna razlika med katoliškim in sekularnim feminizmom, ki poudarja enakost spolov, se kaže v služenju drugemu, ki je temeljno vodilo katoliškega feminizma, in bojem za moč, ki je temeljno vodilo drugega feminizma enakosti. Tako ženske kot moški v luči katoliškega feminizma skozi osnovno vodilo »biti za drugega« uresničujejo svojo poklicanost v svetu.²¹

Antropološke, biološke, psihološke značilnosti spolnosti, ne moremo ločiti od njene teološke razsežnosti. Človeško bitje je v vsej svoji enotnosti duše in telesa od vsega začetka zaznamovano z razmerjem do drugega. Človek je potopljen v kulturo, v simbolni svet in je zato vrednostno prežet z (nekim) duhom. Ta duh v celoti oblikuje njega in odnose z drugimi. Zato je to razmerje vedno dobro in hkrati popačeno. Je dobro,

²⁰ Kongregacija za verski nauk, *Pismo o sodelovanju ...*, 25.

²¹ Prim. J. Haaland Matlary, *n. d.*, 6-7.

in sicer prvobitno dobro, kakor ga je Bog označil v trenutku stvarjenja. Je pa tudi spremenljivo zaradi disharmonije, ki je nastopila med Bogom in človekom zaradi greha. Ta popačenost ne ustreza niti prvotnemu božjemu načrtu, ki ga je Bog imel z moškimi in žensko, niti resnici o razmerju med spoloma. Iz tega izhaja, da ta dobri, vendar ranjeni odnos, potrebuje ozdravitve.²² Na poti ozdravitve, na kateri se nahajamo danes, pa sta moški in ženska spričo številnih še obstoječih predsodkov in stereotipnih podob še zelo daleč od »raja«. Soočena sta s številnimi ovirami, ki ju na poti do njune osvoboditve zaustavljajo. Tako so številni predsodki, ki prikrito delujejo v ozadju patriarhalne hierarhične borbe za moč, ovira, ki ženskam tako v Cerkvi kot v družbi onemogoča mirno delovanje in življenje.

Tudi papež opozarja na številne ovire, ki po vsem svetu še vedno preprečujejo ženskam polno vključevanje v družbeno, politično in gospodarsko življenje. Vendar pa opozarja na pomembnost nove podobe ženske, ki bo v prihodnosti s svojo pozitivno »ženskostjo« močno prispevala k boljšemu, bolj humanemu in bolj etičnemu svetu: »Gotovo je potrebno še mnogo storiti, da bi žena in mati ne bila neenakopravna. Nujno je doseči dejansko enakopravnost človekovih pravic na vseh področjih, torej tudi enakost plač glede na enakost dela, zaščito matere-delavke, pravično napredovanje v službi, enakost med zakonci v družinskem pravu, priznanje vsega, kar je v zvezi s pravicami in dolžnostmi državljanov v demokratični družbi. Gre za dejanje pravice, toda tudi za nujnost. Ženska bo vedno bolj udeležena v velikih vprašanjih politike prihodnosti: prosti čas, kakovost življenja, migracije, socialne službe (...) Na vseh teh področjih bo družbena navzočnost žensk dragocena. Prispevala bo k temu, da se bodo izostrila nasprotja med družbo, organizirano zgolj po merilih učinkovitosti in produktivnosti, in primorala k prenovi sistemov v korist procesov humanizacije, ki so značilni za omiko ljubezni.«²³

V »geniju žene« je tako morda zaslediti sledove klika po novi podobi ženske, ki se počasi osvobaja predsodkov in stereotipov, ki krhajo njeno osnovno dostojanstvo. Pri tem je razumljiva skrb feminističnih teologinj, da so izrazi, ki označujejo pripravljenost Cerkve za vzpostavljanje enakopravnosti in enakovrednosti moških in žensk, kot npr.: enakopravni, a različni ter enaki, a dopolnilni, »le celofan papir realne neenakovrednosti in neenakopravnosti spolov«.²⁴ Morda zato ni odveč poudariti, da papež nasprotuje zahtevam, da bi bili moški in ženske povsem odvisni od vlog, ki jih predpisuje družba in čas, v katerem živijo. Papež poziva vse

²² Prim. Kongregacija za verski nauk, *Pismo o sodelovanju ...*, 19.

²³ Janez Pavel II., *Mednarodno leto žensk*, 17-18.

²⁴ J. Holm, *Introduction: Raising the Issues*, v: M. Franzmann, *Women in Religion*, Oxford University Press, Oxford 2000, XII.

ženske in moške, naj kritično presodijo tovrstne vloge in se po Jezusovem zgledu dvignejo »nad« omenjene, kulturno in časovno pogojene predsodke in vloge, ki so skozi zgodovino še posebno ženskam predstavljale ovire za polno vključevanje v družbeno oz. javno življenje.²⁵

Kljub temu da se tako Cerkev kot tudi družba obračata k duhu enakovrednosti in enakopravnosti spolov, določene zapostavljenosti ostajajo. Te so posledica težko odstranljivih predsodkov, ki so zakoreninjeni globoko v cerkveni miselnosti in strukturi ter v kolektivnem spominu. Razkorak med teorijo in prakso je še vedno prevelik. Življenje žensk ostaja še vedno bolj negotovo in bolj ranljivo kot življenje moških. Ženska prevečkrat nosi sama največji del odgovornosti za družino, vzgojo otrok in vsakdanje življenje, po drugi strani pa je vedno bolj obremenjena s poklicnim življenjem. Posledica tega je občutek nezadoščenja in utrujenosti, ki se med drugim izraža v dejstvu, da ne more razviti vseh svojih sposobnosti. Zato je potrebno nadaljevati z razmišljanjem in prizadevanjem glede vprašanj, ki se tičejo enakega dostojanstva moškega in ženske. Prav tako je treba iskati in opozarjati na škodljivost predsodkov, ki so v veliki meri krivi za ohranjanje situacije spolne neenakopravnosti.

Katoliški feminizem bi se pri reševanju vprašanja hierarhije spolov in njune enakopravnosti moral zgledovati po »krščanstvu, ki je glede osvoboditve ženske izpod jarma kulturnih običajev in navad edinstveno, saj je storilo več kot katerakoli družba ali religija«.²⁶

Literatura:

- Janez Pavel II., pismo ženskam vsega sveta *A ciascuna di voi* (29.6.1995), v: *AAS* 87 (1995), 803-812; slov. prevod: *Mednarodno leto žensk*, Družina, Ljubljana 1996 (CD 62).
- Kongregacija za verski nauk, *Pismo o sodelovanju moških in žensk v Cerkvi in svetu*, Družina, Ljubljana 2004.
- Beauvoir S., *Drugi spol*, Delta, Ljubljana 1999.
- Borriello L., Caruana, E., Tiraboschi, M., *Memoria e Attualità, Una lettura secondo l'antropologia, la teologia e la bioetica*, Libreria editrice Vaticana, Città del Vaticano 1999.
- Borriello L., Caruana E., Tiraboschi M., *La donna. Memoria e Attualità. Donna ed esperienza di Dio nei solchi della storia*, Libreria Editrice Vaticana, Città del Vaticano 2000.

²⁵ Prim. Janez Pavel II, v: M. A. Glendon, *CEDAW and women's unfinished journey*, v: *L'Osservatore romano* (5. 1. 2005), 4.

²⁶ M. A. Glendon, *n. d.*, 4. Krščanstvo oziroma Jezus je ženske osvobodil takratnih predsodkov in kulturnih določil tistega časa. S tem ko jih je jemal kot sebi enakovredne, jim je dodelil položaj, ki ga s strani takratne družbe ženske niso bile deležne. Prav tako je krščanstvo s tem, ko je uvedlo monogamijo in »nerazvezanost« zakona, žensko zaščitilo pred navadami in običaji antičnega sveta.

- Gledon M. A., *CEDAW and women's unfinished journey*, v: *L'Osservatore romano* (5. 1. 2005), 4.
- Häring H., *Vollmacht der Frauen – Zukunft der Kirche*, v: *Concillium* 35 (1999) 3, 279-385.
- Haaland Matlary J., *Men and women in family, society and politics. Commentary: 'Catholic feminism' vs 'equality feminism'*, v: *L'Osservatore romano* (12. 1. 2005), 6-7.
- Holm J., *Introduction: Raising the Issues*, v: M. Franzmann, *Women in Religion*, Oxford University Press, Oxford 2000.
- Hunt M. E., »*Wir Frauen sind Kirche*«, v: *Concillium* 35 (1999) 3, 366-376.
- Jogan M., *Družbena konstrukcija hierarhije med spoloma*, FDV, Ljubljana 1990.
- Lissner A., Süßmuth R., Walter K., *Frauenlexikon*, Herder, Freiburg 1988.
- Nastran - Ule M., *Temelji socialne psihologije*, Znanstveno in publicistično središče, Ljubljana 1999.
- Ocvirk D. K. (ur.), *Ljubim te in trpim*, Mohorjeva družba, Celje 2000.
- Ratzinger J., *Bog in svet. Vera in življenje v našem času*, Družina, Ljubljana 2003.
- Ross S. A., *Geschlecht, Kultur und christliche Glaubenserziehung*, v: *Concillium* 38 (2002) 4, 385-396.